
VASUL DE LA CALU - IAPA

(JUD. NEAMȚ)

Ioan Opriș

Cuvinte-cheie: Calu - Iapa, muzeu, protejarea patrimoniului, săpătură neautorizată, stațiune arheologică, vas scitic de bronz.

Disparația prematură a lui Vasile Pârvan a adus la conducerea Muzeului Național de Antichități pe cel mai apropiat colaborator al său, Ion Andrieșescu, numit director prin Decretul regal nr. 122 din 16 ianuarie 1928. Încă din 10 ianuarie 1928, noul director a propus Ministerului Cultelor și Artelor noua „echipă”: H. Metaxa – subdirector, Vladimir Dumitrescu – conservator, iar Ortansa Dumitrescu – asistent. Pentru Ion Nestor, tot conservator, aflat la Berlin pentru trecerea doctoratului – și trimis acolo la recomandarea lui Pârvan – Andrieșescu a intervenit „în interesul pregătirii sale muzeografice” să i se prelungească stagiul cu încă 6 luni și în anul 1928, fiind suplinat de Valeriu Papahagi, cerere pe care a repetat-o și în 4 decembrie a aceluiași an, au întărit „progresele dovedite de domnia sa până acum într-un timp cu totul scurt”. A făcut aceeași intervenție și pentru Ecaterina Vulpe, asistentă la muzeu – admisă ca bursieră a Școlii Române de la Paris (după ce în anii 1924-1926 a fost bursieră la Școala Română de la Roma) – ca să i se acorde schimbul de valută, căci a folosit timpul „în mod real”, iar în Franța urma să cerceteze muzeele, socotindu-se că „va aduce reale servicii științifice acestui muzeu” (Muzeul Național de Antichități – n.n.)¹.

Andrieșescu este el însuși foarte interesat de muzee, dovadă că, plecând la Oslo pentru a participa la Congresul Internațional de Științe Istorice (14-18

¹ Documentele în cauză se găsesc în ANIC, fond MCA, dos. MNA, 1928, f. 3, 5, 6, 30; dos. 27 / 1929, f. 7, cu adresa nr. 13 / 29 ianuarie 1929.

august 1928), a solicitat ministrului un concediu de patru săptămâni. Scopul notat era de „a vizita și studia cele mai însemnate muzee din Europa de Nord”².

Secondat de o „echipă” valoroasă, Ion Andrieșescu a condus cu bune rezultate Muzeul Național de Antichități vreme de 7 ani: o perioadă în care legislația de profil – pentru arheologie și muzee – s-a îmbunătățit treptat, iar instituția muzeală națională s-a bucurat de încredere. Meritele muzeografice ale arheologului savant Ion Andrieșescu sunt demne de tot respectul, în epocă acesta susținând rolul muzeelor, atât în teaurizare patrimonială, cât și în cercetarea domeniială.

Confruntările curente puneau față în față muzeul și căutătorii de comori, cei care făceau săpături ilegale, dar și pe cei interesați în comercializarea obiectelor descoperite întâmplător. Continuatorul lui Ion Andrieșescu, arheologul Vladimir Dumitrescu, s-a dovedit a corespunde întru totul acestor situații.

La 3 octombrie 1935 Vladimir Dumitrescu³ a informat Ministerul Artelor că în urma unor săpături neautorizate, s-a descoperit, la Calu - Iapa (localitate care intră astfel în referințele istorice) un vas mare de bronz datat în secolul III d.H. Asociat cu alte vase, erau „de o importanță științifică și muzeistică deosebită, cel de bronz fiind chiar o piesă unică în acea regiune și făcând parte dintr-o serie foarte rar descoperită pe întreg teritoriul țării”⁴.

Contextul în care a preluat tânărul arheolog conducerea muzeului era unul deosebit: muzeul n-avea un local propriu, monumentele epigrafice erau adunate în curtea casei Macca, iar cele de la Adamclisi în parcul Carol; salariile specialiștilor considerați „impiegați” (funcționari) nu erau mulțumitoare, lipseau

² Cf. adresa MNA cu nr. 77 / 7 august 1928, ANIC, fond MCA, dosar MNA, f. 22.

³ La 5 mai 1935 profesorul Ion Andrieșescu, director al Muzeului Național de Antichități, numit prin Decretul nr. 122 / 16 ianuarie 1928, și-a prezentat demisia din post, ca una de onoare, lui Alexandru Lapedatu, ministrul Cultelor și Artelor. Și-a motivat-o pe temeiul imposibilității sale de a da curs rezoluției ministeriale care cerea să restituie Muzeului de Artă Națională, respectiv lui Al. Tzigara-Samurcaș, piese din patrimoniul muzeului pe care-l conducea; l-a acuzat pe acesta din urmă că, în calitate de „impresar internațional cu lucrurile adunate, păstrate și păzite greu de alții, a înscenat o întreagă acțiune perfidă” la adresa sa. Ministrul i-a primit demisia, considerându-i poziția incorectă: „socotește obiectele acestui muzeu ca proprietate a sa personală și nu voește a executa ordinele ministerului de a pune la dispoziție pentru copiere sau fotografiere în scopuri de manifestări artistice și culturale”. În locul său a fost numit, la 17 mai, Vladimir Dumitrescu, cel care îndeplinea deja funcția de conservator la secțiunea de arheologie preistorică. Detalii în adresa MNA din 5 mai 1935, ANIC, fond CA, dos. 82 / 1935, f. 16-20, 22, 23. Abia peste mai bine de o lună noul director a primit numirea definitivă, după ce a preluat, la 19 mai, casa Werheim și o ladă de fier cu obiectele de tezaur, inclusiv coiful de aur de la Coțofănești.

⁴ Cf. adresa MNA nr. 270 / 3 octombrie 1935, idem, f. 17.

banii de întreținere și nici cei de achiziții nu se întrevădeau; publicația *Dacia* nu a mai fost editată de câțiva ani, iar fondurile destinate săpăturilor arheologice – repartizate de Comisia Monumentelor Istorice prin muzeu și gestionate de acesta – întârziaseră, or Muzeul Național de Antichități a solicitat ferm bani pentru săpături arheologice în Transilvania, Dobrogea (la Histria, Capidava, Adamclisi), inclusiv în situri preistorice și paleontologice. Pe toate acestea Vladimir Dumitrescu le-a sesizat ministrului ca „probleme de deosebită importanță, fără de rezolvarea cărora această veche instituție de cultură – una dintre cele mai vechi din țara noastră – nu-și poate îndeplini înaltul rol cultural la care este chemată, pe linia trasată de foștii conducători ai muzeului, în frunte cu neuitatul meu profesor și director Vasile Pârvan”⁵.

Pe acest fundal de schimbare în conducerea Muzeului Național de Antichități, Vladimir Dumitrescu a considerat – sprijinit de prevederile legii – că vasul descoperit la Calul - Iapa era „un unicum în regiune”, doar alte trei descoperiri de același fel fiind cunoscute în țară, așa că a propus ca vasul unicat să fie predat muzeului bucureștean, iar celelalte 6-7 vase mici ceramice să revină Muzeului Regional Piatra Neamț⁶.

La acea dată, Muzeul Regional era condus de preotul Constantin Matasă, dar nu era încă autorizat conform prevederilor legale. Iată ce-i scria fondatorul ministrului Lapedatu: „Prin stăruința subsemnatului și cu ajutorul Casei Naționale din Piatra Neamț, cum și al Prefecturii locale s-a săpat anul trecut de către dl. prof. Radu Vulpe o cetățuie preistorică din județul Neamț, la Horodiștea-Calu. Materialul scos de o valoare și varietate deosebită, s-a aranjat în localul Casei Naționale din Piatra, unde dorim să organizăm un muzeu arheologic regional (subl. n.), întrucât săpăturile vor continua de pe an pe an și în alte localități din județ”⁷. Solicitarea constituirii muzeului și autorizarea săpăturilor arheologice pe seama inițiatorului acestuia a fost aprobată de Alexandru Lapedatu la 7 martie 1936 și imediat comunicată⁸. În acel context,

⁵ Cf. adresa MNA nr. 154 / 18 iunie 1935, idem, f. 23.

⁶ Cf. adresa MNA nr. 12 / 11 ianuarie 1936, idem, f. 25.

⁷ Cf. adresă cu antetul Casei Naționale „Regina Maria”, nr. 21 / 5. III. 1936; idem, dos. 69 / 1936, f. 3. Recunoscut de către Al. Tzigara-Samurcaș ca pionier într-ale muzeografiei, acesta – în calitatea sa de director general al muzeelor – îi amintește și pe congenerii teologului, profesorii Stamatini – un naturalist care a colecționat minunate exemplare, între care și un pește oligocen ce-i poartă numele (v. *Rhombus Stamatini*) și Grigorovici, care prefera arta medievală, în timp ce părintele Matasă, pe lângă arheologie, a adunat și piese etnografice, icoane, costume populare. Vezi Al. Tzigara-Samurcaș, *Muzeografie românească*, București, 1936, unde reproduce articolul său *Muzeele regionale din Moldova și din Bucovina* (publicat în *Convorbiri Literare*, XII, 1933, p. 223, 224)

⁸ Cf. adresa MCA cu nr. 42177 / 11 martie 1936.

aceiași ministru i-a cerut lui Constantin Matasă să se pronunțe în problema descoperirii vaselor în cauză, despre care se știa că erau depuse în localul școlii de la Calul - Iapa, într-un așa-zis muzeu. Concomitent, Vladimir Dumitrescu a revenit cu aceeași problemă la ministru, întrebând cui îi revenea decizia depunerii vaselor la școala din localitate⁹. E de precizat că ministrul a dispus prefectului de Neamț, încă la 3 februarie 1936, ca în temeiul legii, obiectele în cauză să fie aduse la București, la Muzeul Național de Antichități; într-adevăr, Prefectura județului l-a informat pe ministru că vasul de bronz descoperit la Calu a fost trimis muzeului bucureștean prin Radu Vulpe¹⁰.

Și, totuși, ministrul a revenit la 4 noiembrie 1936 dispunând: „Se va cere ca obiectele să fie depuse la Muzeul Județean din Piatra Neamț”¹¹.

Vasul de bronz – obiectul excepțional – măsurat la gură (capacitate 20 l, greutate 10,500 kg, cu două toarte) a comportat măsuri judiciare deosebite: primpretorul plasei Bistrița a dispus, iar șeful secției de jandarmi Roznov a executat ordinul nr. 1289 al Prefecturii, ridicând la 29 martie 1936, din Școală, pe bază de proces-verbal, semnat de directorul Școlii, care a notat că s-a făcut la ora 17:30 și „fără voia noastră”¹².

O recapitulare a celor întâmplate atunci o datorăm lui Constantin Matasă, care i-a referit ministrului Lapedatu, justificând decizia: „obiectele nu pot fi acolo (la școala locală – n.n.) în nici o siguranță fără nici o pază serioasă și fără un serviciu de apărare în cazul unui eventual incendiu”; or, la Calu, păstrate, apăsarea ca „lucru fără temei, un fel de capriciu. Ce pot învăța și înțelege elevii și sătenii din Calu admirând un vas scitic de bronz, de formă rară?”¹³. Chiar el, care descoperise multe alte piese în cele 15 stațiuni arheologice unde a făcut săpături „nu ne-am gândit să reținem la Piatra Neamț lucrurile unice de valoare excepțională”, dându-le la Muzeul Național de Antichități „unde sunt încă și în mai mare siguranță și unde colectarea lor din întreaga țară poate permite și ușura un serios studiu de sinteză”¹⁴. A folosit prilejul și a formulat imperativ nevoia unei legi severe de ocrotire a stațiunilor arheologice, cu atât mai mult cu cât situația vasului de la Calu - Iapa o justifica: acesta ajunsese în deținerea preotului Vrânceanu, care l-a cumpărat de la directorul școlii!

⁹ Cf. adresa MNA cu nr. 75 / 25 februarie 1936, idem , f. 3.

¹⁰ Cf. adresa Prefecturii cu nr. 3767 / 6. X. 1936, idem, f. 15.

¹¹ Cf. apostila pusă pe adresa MNA cu nr. 270 / 3. X. 1935, idem, f. 17.

¹² Vezi proces-verbal, idem, f. 27.

¹³ În referatul din 14 decembrie 1936, idem f. 24. La acea vreme, în județul Neamț mai funcționau muzee școlare la Școala primară nr.1 „Grigore Ghica” din Târgu Ocna și la cea din Gura Hangului, cf. C. Matasă, *Cercetări din preistoria județului Neamț*, în *BCMI*, 1938, p. 130, 131.

¹⁴ *Ibidem*, f. 24. Precizarea este necesară și pentru a sublinia concepția muzeografică a fondatorului muzeului nemțean.

Într-adevăr, o asemenea reglementare juridică pe seama descoperirilor arheologice era imperios necesară, având în vedere cele ce se petreceau în multe locuri din țară. Astfel, la Reșca, în Oltenia, locuitorii „au început să scoată pământ din castrul roman, distrugând până la temelie hipocaustul lagărului”. Totodată, autoritățile comunale au pus la cale nivelarea terenului castrului, pentru construirea unei biserici chiar pe acest loc¹⁵. La fel se petreceau lucrurile și în apropiere, la Slăveni, unde castrul „este distrus prin gropile săpate de locuitori”¹⁶. La aceste semnalări, datorate prof. Dumitru Tudor, ministrul Lapedatu a transmis Prefecturii județului Romanai ordinul de a „interzice orice lucrare pe teritoriul cetăților antice, cu atât mai mult a unei biserici”¹⁷.

În acel context negativ, măsura luată în cazul vasului scitic de la Calu - Iapa apare ca una justificată, argumentată de situații grave pe seama descoperirilor arheologice întâmplătoare și a regimului obiectelor arheologice scoase din săpăturile sistematice. Muzeul Regional de la Piatra Neamț și cel care i-a oferit energia și pasiunea, preotul Constantin Matasă¹⁸, binemerită pentru felul în care au înțeles să asigure protecție și viitor unuia dintre artefactele care ilustrează istoria veche din cuprinsul acestui spațiu.

¹⁵ Vezi nota MNA cu nr. 223 / 19. VI. 1936, idem, f. 7.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Notificat prin adresa MCA nr. 100900 / 3 iulie 1936, idem.

¹⁸ Despre fondator și demersurile sale, vezi Gh. Dumitroaia (ed.), *In memoriam Constantin Matasă*, BMA, X, Editura „Constantin Matasă”, Piatra-Neamț, 2001 și în lucrarea noastră *Cinci destine de muzeografi*, Editura Oscar Print, București, 2009.

LE VASE DE CALU - IAPA (DEP. DE NEAMȚ)

Résumé

Mots clé: *Calu - Iapa, musée, protection du patrimoine, fouille non-autorisée, site archéologique, vase scitique en bronze.*

Suite à des fouilles non autorisées, on a découvert en 1935, à Calu - Iapa (département de Neamț), un vase scitique en bronze. Considéré comme pièce d'exception, on s'est efforcé pour sa récupération et valorisation à faire des démarches auprès des organismes autorisés, tels Le Musée National d'Antiquités, le Ministère des Arts et l'administration de compétence du département concerné. À l'époque, la législation en ce domaine ainsi que les archéologues ont insisté à contrôler ce territoire pour sauver, grâce à leur mise en circuit dans les musées, nombre de découvertes fortuites. Ces efforts s'inscrivent dans le processus de préservation de notre patrimoine historique, en mettant par suite en relief le rôle significatif des musées dans le développement de celui-là.

LEGENDE D'ILLUSTRATION

Fig. 1. Le vase de Calu - Iapa (département de Neamț) (1, 2) (photo G. Nica).

1

2

Fig. 1. Vasul de la Calu - Iapa (județul Neamț) (1, 2) (foto G. Nica)